

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

Number: 2, p. 17-25, Winter 2017

TÜRK SİYASAL HAYATINDA İKTİDARLARIN DİL VE SANAT POLİTİKALARINA BİR ÖRNEK: MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ*

*CASE STUDY OF LANGUAGE AND ART POLICIES IN TURKISH POLITICAL
LIFE: THE NATIONALIST FRONT GOVERNANCE PERIOD*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.12.2017

Makale Yayın Tarihi /
The Published Date
31.12.2017

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Yrd. Doç. Dr. Fuat Uçar
Giresun Üniversitesi Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
fuat.turkuaz@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-2036-6689>

* Bu çalışma 11-12 Mayıs 2017 tarihleri arasında Giresun Üniversitesi'nde yapılan "I. Uluslararası Dil, Sanat ve İktidar Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulan çalışmadan üretilmiştir.

Öz

Türkiye'de 1970'li yıllar Soğuk Savaş dönemi koşullarının da etkisiyle siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın bütün şiddetiyle yandığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1975-1977 yılları arasında kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri (MC)'nin kurulması ile yaşanan bu kutuplaşma resmîyet kazanmıştır. Bu dönemde iktidarların "sağ", "sol", "İslâmcı", "milliyetçi" gibi ideolojik söylemleri ile siyasal ve toplumsal bölünmüşlük, ayrıca gündelik hayata da yansımıştır. Bu yıllarda kültür-sanat gündemi, "ulusal/milli kültür", "sanatta ulusallık/evrensellik" ve "sosyalist/devrimci sanat anlayışı" vb. tartışmalar ile dil politikaları da bu gelişmelerinden etkilenmiştir. Bu açıdan MC Hükümetleri döneminde "millî" kavramı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin "ulusal" kavramının dışında algılanmış ve bu durum MC iktidarının kültür, dil ve sanat politikalarına da bir karşılık olarak yansımıştır.

MC Hükümetleri döneminde siyasî ve ideolojik nedenlere dayalı olarak iktidarı oluşturan koalisyon partilerinin görüşlerine göre DP ve AP çizgisinin gelenekçi kanattan etkilenen dil politikaları benimsenmiştir. Bu açıdan MC Hükümeti'nin 1975'te işbaşına gelmesiyle birlikte modernistlerin dili özleştirme çabalarına karşı millileşme ve millî kültüre yönelik milliyetçilik politikaları önem kazanmıştır. Böylece bu dönemde gelenekçi akımların etkisiyle millî eğitim müfredatı etkilenmiş ve öz Türkçe kelimelerden arındırılmış kitaplar okullar için basılmıştır. Önceki sağ parti iktidarları döneminde olduğu gibi, MC Hükümetleri döneminde yayınlanan genelgeler ve verilen demeçler ile yeni türetilen öz Türkçe ve "millî dille uyumsuz" kelimelerden kaçınmaya yönelik genelgeler yayınlanmıştır. Yine bu dönemde yaşanan kutuplaşma, iktidarın dil politikalarını etkilemesinin yanında toplumda sanat ve sanatçı camiasına da nüfuz etmiştir.

Bu çalışma ile MC Hükümetleri'nin kültürel politikalarının bir parçasını oluşturan "millileşme" eksenî çerçevesinde oluşturulan dil ve sanat politikalarının günümüze olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: MC Hükümetleri, Milliyetçilik, Dil, Sanat, Politika, İktidar

Abstract

1970's years in Turkey, within the conditions of the Cold War, have been a period of political and social polarization with all its violence. Especially, the polarization that has been experienced with the establishment of the Nationalist Front Governments has become official between 1975 and 1977. In this period, the ideological rhetoric of the rulings such as "right", "left", "Islamist", "nationalist", political and social division, has been reflected to the daily life. In these years, the cultural agenda is characterized by "national / national culture", "nationality / universality in art" and "understanding of socialist / revolutionary art". Discussions and language politics have also been influenced by these developments. In this respect, the concept of "national" was perceived outside the "national" concept of the Republican People's Party (CHP) in the period of MC governments, and this reflected as an opposition to the culture, language and art policies of MC governance.

Based on political and ideological reasons during the period of the MC governments, the coalition parties forming the power adopted the influenced language policies of the DP and the AP's traditionalist form. In this respect, nationalism towards nationalism and national culture towards nationalist efforts of modernists became important with the start of MC government in 1975. In this way, during this period, national education curriculum was influenced by the influence of traditionalist movements and books without self-Turkish words were printed for schools. Just as it was in the period of previous rightist parties, published statements and circulars about avoiding the new derivations of the original Turkish and incompatible words with national language were published in the period of MC governments. In addition to influencing the language politics of power, the polarization that took place in this period also penetrated the society of art and artists in society.

This study aims to examine the daily effects of language and art politics created within the context of the "nationalization" axis, which forms part of the cultural policies of the MC Government.

Keywords: Nationalist Front, Nationalism, Language, Art, Politics, Power

GİRİŞ

Türkiye’de 1970’li yıllarda Soğuk Savaş dönemi koşullarının da etkisiyle yaşanan siyasi ve toplumsal hareketleri sadece çeşitli içsel nedenlerle açıklamak yetersiz olmaktadır. Dünya 1970’li yıllarda çift kutuplu bir yapıda önemli sarsıntılar geçirirken Türkiye de bu gelişmelerden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Dolayısıyla 1960’lı yılların ideolojik olarak yükselen “sol” eğilimleri ve bunlara karşı verilen “mücadele”, 1970’li yıllarda Türkiye’yi daha şiddetli bir çatışma ortamına sürüklemiştir.

31.03.1975-21.06.1975 tarihleri arasında Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’nin hükümet ortağı olarak yer almasıyla kurulan, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde ilk kez resmi olarak “cephe” adını alan ve 2 yıl 2 ay 21 günlük süre ile o zamana kadarki en uzun süreli koalisyon hükümeti olan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti 1970’li yılların ikinci yarısının hâkim yöneteni konumunda olmuştur. Bu dönemde Mecliste 3 milletvekili olan MHP’nin de hükümette 2 bakanlıkla temsil edilmesi, MHP’nin ve ideolojisinin iktidara gelmesi olarak nitelendirilmiştir.¹ Yine 21 Temmuz 1977-05 Ocak 1978 tarihleri arasında² 5,5 ay süre ile iktidarda olan AP, MSP ve MHP’nin oluşturduğu, Türk Siyasal Hayatı’na *Güneş Motel Olayı* sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde ilk kez gensoru ile düşürülen ilk hükümet olan II. MC hükümeti bu dönemin iktidarları olmuşlardır. Böylece MC Hükümetleri ülkede yükselen sol siyaset karşısında radikal sağ partilerin AP etrafında bir araya gelmeleri suretiyle kurulmuşlardır.

Bu dönemde ülke ve toplum “sağ”, “sol”, “İslâmcı”, “milliyetçi” gibi ideolojik söylemlerle kutuplara ayrılmış, siyasi partiler nezdinde de gözlenen bu çeşitlilik ve bölünmüşlük gündelik hayata da yansımış, aynı düşüncede olanlar kendi kültür derneklerini, yayın organlarını, tiyatro gruplarını oluşturmuşlardır.³ Özellikle de I. MC iktidarı döneminde eğitim, kültür, dil ve sanat alanlarında etkileri daha sonra görülecek olan ciddi bir “millileşme” eğilimi ortaya çıkmıştır.

Böylece 1970-1980 yılları arasında belirleyici bir konumda yer alan MC iktidarlarını; kültür/sanat çevrelerinde gündemi oluşturan tartışmaları, “ulusal/ milli kültür”, “sanatta ulusallık/evrensellik” ve “sosyalist/devrimci sanat anlayışı” olmak üzere üç ana başlıkta toplamak mümkündür.⁴ MC iktidarlarından önce 1940’lı yıllarda CHP’nin, 1950’li yıllarda DP’nin, 1965’den sonra da AP’nin iktidarlarda olduğu yıllarda başta eğitim ve kültür olmak üzere dil ve sanat politikaları mevcut iktidarların politikalarından etkilenmiş, hatta kendinden sonraki dönemlerde uygulanacak çeşitli politikalara da kaynaklık etmişlerdir. Bu açıdan 1975-1977 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran I. ve II. MC Hükümetleri de koalisyon protokolleri, hükümet programları ve uyguladığı çeşitli politikaları ile gerek kendi döneminde ve gerekse daha sonraki yıllarda da sıklıkla tartışılan icraatların yapıldığı iktidarlar dönemi olmuştur.

Milliyetçi Cephe Hükümetleri’nin Koalisyon Protokolü ve Hükümet Programında Dil, Sanat ve Kültür Politikaları

I. MC Hükümeti’ni oluşturan AP, MSP, CGP ve MHP gibi dört partinin sorunlara bakış açısı ve programları birbirinden farklı olmasına rağmen hükümet olmak amacı ile koalisyon kurmak suretiyle bir araya gelmişler ve 21 Mart 1975’te koalisyon protokolü için çalışmalarına başlamışlardır. Hazırlanan koalisyon protokolünde kurulacak hükümetin niteliği “*Kurulacak hükümet, milliyetçi*” denilerek, milli ve manevi değerlere bağlı olunacağı ve komünizme karşı kararlı bir mücadele yürütüleceği ve hükümetin ilham kaynağının “*Türk Milliyetçiliği Hükümetimizin ilham kaynağıdır.(...)*”⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Koalisyon protokolünün daha başlangıcında belirtilen bu ifadeler I. MC Hükümeti’nin dil, sanat ve kültür politikalarının nasıl şekilleneceğinin de en önemli göstergesi olmuştur.

Yine koalisyon protokolünde, müfredat programlarının milli kültürümüze uymayan kısımlarının değiştirileceği ve milletimizin ilme ve insanlığa yaptığı hizmetlerin öğretilmesine önem verileceği, milli bir dil politikası izleneceği, dilimizin zenginliğinin korunmasına ve geliştirilmesine önem verileceği, Türkçe’nin iki ayrı dil haline gelmesine yol açan aşırılıklardan ve ilim dışı zorlamalardan kaçınılacağı

¹ Gökhan Eşel, “Yusuf Akçura’nın “Üç Tarz-I Siyaset” Adlı Eserinin Türk Siyasal Hayatına Yansımaları: Milliyetçi Hareket Partisi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 58, Summer II, 2017, s. 428.

² I. MC Hükümeti ile II. MC Hükümeti arasında 21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977 tarihleri arasında 40. Türkiye Cumhuriyeti (II. Bülent Ecevit Hükümeti) kurulmuştur.

³ Güler Pek Arat, *1970-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 31.

⁴ Arat, *a.g.e.*, s. 38.

⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP39.htm>, (Erişim Tarihi: 20.2.2017)

belirtilmiştir. Dört parti liderinin imzasını taşıyan ve adeta bir milliyetçilik belgesi olarak da nitelendirilen⁶ söz konusu koalisyon protokolünü “yeni açılan devir” olarak gören *Tercüman* yazarı Ahmet Kabaklı, Türk Milliyetçiliği’nin protokolün girişinde zikredilmesini ve din derslerinin öğretimine ilişkin duyduğu memnuniyeti şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu husus ‘mecburi’ hale getirilmelidir. Ancak, bu fakülte ve okullar mezunları bulunmadığı takdirde, öğretmenler kurulunca seçilecek bir öğretmene ahlak ve din dersleri geçici olarak okutulabilir diye teferruata kadar inilmelidir. Öğretmenlerimize ve kültürümüze verilecek değer, kalkınmamıza getirilecek hız ve piyasamıza konulacak düzen sayesinde, Milliyetçi Hükümet, halkımıza göz bebeği olabilir. Başka türlü kabil değil.”⁷

I. MC Hükümeti’nin programını eğitim ve kültür açısından değerlendiren Faruk K. Timurtaş da hükümet programında yer alan “*Milli bir kültür siyaseti takip edilmek suretiyle, milletimizi meydana getiren değerler etrafında milli bütünlük kuvvetlendirilecektir*”⁸ ifadesinin çok mühim ve çok büyük bir iş olduğunu, bir hükümetin sadece bunu gerçekleştirirse dahi adını tarihe altın harflerle yazacağını belirterek bu konudaki memnuniyetini ifade etmiştir. Böylece koalisyon protokolünde olduğu gibi hükümet programında da yer alan “*Milli bir dil politikası izlenecektir. Dilimizin zenginliğinin korunmasına ve geliştirilmesine önem verilecek, Türkçemizin iki ayrı dil haline gelmesine yol açan aşırılıklardan ve ilim dışı zorlamalardan kaçınılacaktır.*”⁹ ifadeleri iktidarın bu konudaki yaklaşımını açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Başbakan Demirel tarafından 6 Nisan 1975 tarihinde mecliste okunan hükümet programında; “*(...) Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; Atatürk inkılâplarına ve Türk Milliyetçiliğine bağlı; (...) her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrik, ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmağı hedef alan vatandaşlar olarak yetiştirmektedir.*”¹⁰ şeklinde açıklamalarda bulunması iktidarın eğitim ve kültür gibi dil ve sanat politikalarının da benzer amaçlar doğrultusunda aynı ideoloji çerçevesinde şekilleneceğini ortaya koymaktadır.

Hükümet programındaki bu ifadelerin eleştirisini yapan İsmail Kaplan; “*Hiçbir vurguyu ve açıklamayı gerektirmeyen bu paragraf, 1980 darbesinden sonra laik Atatürkçülükle İslamcılık arasında sağlanan uzlaşmanın habercisidir.*”¹¹ şeklindeki değerlendirmesi ile kendisi de ideolojik bir değerlendirmede bulunmuştur. Yine bu çerçevede içerik ve anlatımıyla koalisyon protokolü ve hükümet programının, *Türk-İslam Sentezi* adı verilen ve *Aydınlar Ocağı*’nın savunduğu görüşü yansıttığı da iddia edilmiştir.¹²

MC iktidarına karşı tutumunu açıkça ortaya koyan *Cumhuriyet* gazetesinde iktidarın bu tutumunu; “*Çok partili yaşama girdiğimizden bu yana, ilk kez programında dil devrimine karşı olduğunu apaçık ve kesinkes ilan eden bir hükümete rastlıyoruz*”¹³ şeklinde eleştirilmiştir. Yine hükümet programındaki bu ifadeler Cumhuriyet Senatosu’ndaki görüşmelerde de “*Bugüne kadar hiçbir hükümet programında yer almayan biçimde, dil devrimine karşı kullanılan ifade*” şeklinde eleştirilmiştir.¹⁴ Bu şekilde hükümet programında ve koalisyon protokolünde Türk Milliyetçiliği’nin hükümetin ilham kaynağı olduğunun ifade edilmesi MC iktidarının dil, sanat ve kültür politikalarının içeriğini ve bunun nasıl şekilleceğini ortaya koymaktadır.

MC İktidarlarının Dil, Sanat ve Kültür Politikalarına Yönelik Uygulamaları

Türkiye’nin 1970’li yıllarında ideolojik çatışmaların en çok yaşandığı kurumlardan birisi belki de en önemli eğitim kurumları olmuştur. Bu nedenle eğitim başta olmak üzere dil, sanat ve kültür

⁶ Uğur Gümüştekin, *Ufuk ve Çizgi (Olaylar, Seçimler Buhranlar)*, Divan Matbaacılık, İstanbul, 1976, s. 207.

⁷ Ahmet Kabaklı, “Protokol’e Bir Bakış”, *Tercüman*, 4.4.1975, s. 2.

⁸ Faruk K. Timurtaş, “Hükümet Programı ve Milli Kültür”, *Tercüman*, 14.5.1975, s. 2.

⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP39.htm>, (Erişim Tarihi: 20.2.2017)

¹⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)*, Dönem: 4, Cilt: 11, Bölüm: 61 (6.4.1975), s. 311.

¹¹ İsmail Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, 1999, İstanbul, s. 248.

¹² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, 5. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 327.

¹³ *Cumhuriyet*, 8.4.1975, s. 9.

¹⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)*, Cilt: 11, Birleşim: 48 (10.4.1975), s. 474.

politikaları da I. ve II. MC iktidarı dönemlerinde sürekli gündemde kalmış, muhalefet tarafından da şiddetli bir şekilde eleştiri konusu yapılmış ve daha sonraki yıllarda da sürekli tartışma konusu olmuştur.

I. MC iktidarının 12 Nisan 1975'te güvenoyu alarak işbaşına gelmesiyle birlikte modernistlerin dili özleştirme çabaları yeniden ciddi bir şekilde sekteye uğramıştır.¹⁵ Tıpkı eski sağ-parti iktidarları döneminde olduğu gibi, MC iktidarları döneminde de yayınlanan genelgeler ve verilen demeçler yeni türetilen öz Türkçe ve “milli dille uyumsuz” kelimelerden kaçınmayı emreder mahiyette olmuştur. Koalisyon ortağı MSP'nin elinde bulunan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanan bir genelgede “devlet dairelerinde ve fabrikalarda öz Türkçe kelimelerin kullanılmasına izin verilmemesi” istenmiştir. Aynı dönemde bazı yetkili MSP temsilcileri tarafından Arap alfabesine yeniden geçme gerekliliği dahi dile getirilmiştir.¹⁶

CHP'li Mustafa Üstündağ'ın Milli Eğitim Bakanlığı dönemini Türk Eğitimi için “fetret devri” olarak nitelendiren Faruk K. Timurtaş CHP-MSP dönemi eğitim uygulamalarını “ (...) okullarda yaşayan gerçek Türkçe yerine olanaklı, olasılıklı uydurma arı Türkçe hâkim kılınmak istenmiştir.”¹⁷ diyerek iktidarın ya da iktidarların politikalarıyla dil üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır.

Parlamentoya girdiğinden beri dil karmaşasının devam ettiğini ve en çok tartışılan konunun da dil olduğunu belirten I. MC Hükümeti'nin Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'de I. MC iktidarının dil politikasına yönelik tutumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bakanlık olarak Türkçe'nin yapaylıktan kurtulması en büyük uğraşımızdı. Ancak bazı çevreler, bizi Osmanlıca'yı ihya etmekle suçluyorlardı. Oysa Osmanlıca'nın tarihe mal olmasının üzerinden yıllar geçmişti. Ve dahası Osmanlıca'yı canlandırmanın kesinlikle karşısındaydık. Bizim istediğimiz dilimizin kendi yasaları içinde gelişmesini sağlamaktı. Gerçekte Türkçe'mizin iyi bir grameri olmadığı gibi, sözlüğü de yoktu. Ama kendilerini devrimci gören bazı kişiler, uydurmacılığı dilimize pompalıyorlardı. Bunların hiçbiri dilimizin tarihi gelişmesini bilmedikleri gibi, kelimeleri ek ve köklere ayırabilecek bilginin sahibi de değillerdi. Fakat her biri bir dil bilimci edasıyla ahkâm kesiyorlardı. Özleştiricilik anlam değiştirmiş, uydurmacılık olup çıkmıştı. Adeta yeni ve suni bir dil icat etmenin peşindeydiler...Türk kültüründen nasibini almayanlar, uydurmacılığın cemaati olmuşlardı.”¹⁸

Bakanlıktaki görev süresinin yetmediği için *Dil Akademisi*'ni kuramadığını, uydurmacılığı da tasfiyeciliği de sona erdiremediğini belirten Erdem; “Ben gerçekte ne özleştirmeciliğe ve ne de arı dile karşıyım. Aksine Türkçe'nin yabancı diller bo-yunduruğundan kurtulmasından yanayım” demiştir. Bu amaçla 1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “Dilde Aşırılıkların Giderilmesi” konusunda valiliklere gönderilen genelgede, Türkçe'ye sahip çıkılması önerilerek, yozlaşmaya, uydurmacılığa ve ırkçılığa iltifat etmeyin ricasında bulunulmuştur.¹⁹

Bu dönemde iktidarın milliyetçi duygu ve düşünceye yönelik tutumunun dil üzerinden yaşandığı yerlerden birisi de TRT olmuştur. Nevzat Yalçıntaş'ın 24 Kasım 1975 tarihinde TRT Genel Müdürlüğü'nden istifasının ardından yerine Şaban Karataş'ın getirilmesi ile TRT'nin dilinin değiştiği; “sorun” yerine “mesele”, “ilişkin” yerine “ilgili”, “onaylamak” yerine “tasdik etmek”, “atamak” yerine “tayin etmek”, “ulusal” yerine “milli”, “süre” yerine “zaman”, “konut” yerine “mesken” ve “yapıt” yerine “eser” sözcüklerinin kullanılması “geriye doğru” bir değişiklik olarak nitelendirilmiştir.²⁰ TRT Genel Müdürü Karataş da görev süresinin birinci yılının sonunda yaptığı açıklamada; TRT'nin dilinden memnun olmadığını ve bunun zamanla giderileceğini ifade etmesi²¹ iktidarın dil politikaları üzerinde

¹⁵ Türk siyasal hayatında iktidarların dil politikalarına yönelik 1940-1950 döneminde yani CHP'nin iktidarda etkin olduğu yıllarda öz Türkçecilik hareketi ve modernist dil reformu etkin iken, 1950-1960 döneminde yani DP iktidarı döneminde gelenekçi yaklaşımlar etkili olmuştur. Böylece modernistlerin dili özleştirme çabalarındaki başarısı da iktidarda olan partinin hangisi olduğuna bağlı olarak değişmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Arat, *a.g.e.*, s. 47-52.

¹⁶ Emin Özdemir, “1975'te Dilimiz”, *Varlık Yıllığı*, 1976: 91-112'den aktaran: Yılmaz Bingöl, “Kimlik Tartışmaları ışığında Türk Dil Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-1, Cilt: LIX/I, 2004, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/450/5066.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.4.2017), s. 20.

¹⁷ Faruk K. Timurtaş, “Hükümet ve Milli Eğitim İşleri”, *Tercüman*, 20.5.1975, s. 2.

¹⁸ Ali Naili Erdem, *Siyasetin Yollarında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 219.

¹⁹ *A.g.e.*, s. 219-221.

²⁰ Ahmet Erdoğan, “Türk Diline Saldırı”, *Cumhuriyet*, 8.2.1976, s. 2.

²¹ *Hergün*, 20.1.1977, s. 7.

etkisinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca dil üzerinde yaşanan bu tartışmalarda iktidarların bu tür etkileri yaşanan siyasal kutuplaşmanın/cephelenmenin kültüre, topluma hatta konuşma dili gibi gündelik yaşama olan etkileri bakımından kalıcı bir etkiye sahip olması bakımından da önemli olmuştur.

Yine TRT'deki bu yönetim değişikliğinin sinema eleştirmeni Atilla Dorsay tarafından; "Sağın kendi kadrosunu getirmek, ilerici düşünceyi ekranlardan tamamen dışarı itmek çabası da, programlardaki şaşırtıcı yozlaşmayı, sığlığı doğurarak yararlı olmuştur. Çünkü sağın yaratıcı gücünün ne denli kısıtlı, olduğunu göstermiştir."²² şeklinde eleştirilmesi siyasal olarak yaşanan kutuplaşmanın/cephelenmenin dil ve iktidar bağlamında toplumda ve sanat camiasındaki etkilerini ortaya koymaktadır.

Başbakan Demirel'in eğitimi milli, hars'ı milli, ahlaki milli, her şeyi milli olan Türkiye'nin, komünistlerin eline bırakılmayacağını söylemesi siyasal alanda olduğu gibi eğitim, kültür ve sanat hayatında da öncelikli hedefin yine anti-komünizm düşüncesinin olduğunu belirtmesi²³ yine iktidarın gücünü tesis etmenin yolunun sadece siyasal ve ekonomik alanlardaki araçsal politikalar ile yeterli olmadığını, dil politikalarının da bu amaca yönelik işlevsel bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

I. MC iktidarı döneminde sorumluluğunu yüklediği bakanlığının bir sorunlar yumağı halini aldığı ve politize olmayan öğretmenin nerdeyse kalmadığını belirten Milli Eğitim Bakanı Erdem, Türk Müziği'ni bilimin temellerinde var etmek ve roman vatandaşlarla, dolmuş şoförlerinin tekelinden kurtarmak için *Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü*'ne bağlı *Türk Musikisi Konservatuarı*'nı kurduklarını belirtmiştir.²⁴ I. MC Hükümeti'nin 31 Mart 1975 tarihinde iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Türkiye'de ilk kez Atatürk Üniversitesi'nin bütün fakültelerinde *Türk Kültür ve Medeniyeti* dersinin okutulması ve rektörlüğe bağlı *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırma Merkezi*'nin kurulması senato tarafından kabul edilmiştir.²⁵ Yine Bülent Ecevit'in başbakan olduğu 26.01.1974-17.11.1974 yılları arasında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti zamanında müsteşarlık düzeyinde olan Kültür Bakanlığı, I. MC Hükümeti zamanında tekrar bakanlık seviyesine yükseltilmiş ve Kültür Bakanlığı'nın bünyesinde bulunan kurullarda Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı ve Erol Güngör'ün görev almasıyla aylık olarak yayımlanacak *Çağdaş Türk Edebiyatından Seçmeler Dergisi* oluşturulmuştur.²⁶ Ayrıca Milli Eğitim Bakanı Erdem'in, 1975-1976 eğitim-öğretim yılında valiliklere bir genelge göndererek, Türk gençliğinin milliyetçi bir yapı içinde yetiştirilmesi için okullarda *Türk Müziği* dersinin okutulmasını istemesi ve *Milli Ahlak* dersinin okutulması memnuniyet verici olarak kabul edilmiş, ancak müfredatından şikâyetçi olunmuştur.²⁷

I. MC iktidarı döneminde, CHP iktidarları döneminde uygulanan modernist dil politikaları aleyhine olan önemli başka bir adım da okul kitaplarının yeniden yazılması olmuştur. Bu adımın arkasında yatan asıl sebep, okul kitaplarındaki öz Türkçe kelimelerin atılarak, "milli dil" ile uyumlu bir hale getirilmesi olmuştur. Bu amaçla, okul kitaplarını yazacak yazarlar, gelenekçi kanada yakın olan isimler arasından dikkatle ve özenle seçilmiştir. Liselerde okutulmak üzere Muharrem Ergin'e yazdırılan *Dil Bilgisi* ve Mehmet Kaplan'a yazdırılan *Türk Dili ve Edebiyatı* kitapları, MEB tarafından 1976 yılından geçerli olmak üzere okul kitabı olarak kabul edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörü olan her iki yazar gelenekçi kanadın en önemli isimleri arasında yer almış ve aleni bir şekilde dilin özleştirilmesi hareketine karşı olduklarını defalarca ortaya koymuşlardır.²⁸

Bu şekilde I. MC Hükümeti'nin göreve gelmesiyle milli eğitimin son bir yıldır az çok "milliyetçi" bir istikamete yöneldiğini ders kitapları bağlamında değerlendiren Kabaklı, iktidarın bu konudaki politikalarına olan desteğini şu şekilde belirtmiştir:

"*Milli Eğitim Bakanlığı, bu 1976-1977 yılı için 1960'tan beri ilk defa olarak çocuklarımızı ve gençlerimizi milli-çağdaş değerler üzere 'Türk insanı' olarak yetiştirecek ders kitapları hazırlamıştır. (...) Bu kitapların bir özelliği de, hepsinin yazdıkları alanlarda en yetkili üniversite öğretim üyelerine hazırlanmış bulunmasıdır. Söz gelişi, Lise I, II, III Edebiyat kitapları Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Sosyoloji Prof. Dr. Amiran Kurtkan, Ahlak, Doç. Erol Güngör gibi seçkin bilgin*

²² Atilla Dorsay, "TRT'deki Sağ Deney ve Yabancılaşma Dönemi", *Cumhuriyet*, 14.6.1976, s. 10.

²³ Süleyman Demirel, *Milliyetçiler Birleşiniz*, Güneş Matbaası, (Tarihsiz), s. 30.

²⁴ A.g.e., s. 229-231; *MMTD*, Dönem: 4, Cilt: 17, Birleşim: 68 (27.2.1976), s. 289.

²⁵ *Tercüman*, 24.5.1975, s. 7.

²⁶ Sadi Somuncuoğlu ile 30.01.2013 tarihinde Ankara'da *Milli Düşünce Merkezi*'nde yapılan görüşme.

²⁷ *Hergün*, 13.7.1975, s. 1.

²⁸ Bingöl, a.g.m., s. 46-47.

ellerden çıkmıştır. Diğer bütün tarih, fen, dilbilgisi vs. kitapları, sahalarında aynı değerleri taşıyan ilim adamlarının eseridir."²⁹

1977 milletvekilliği genel seçimlerinden sonra CHP'nin 450 milletvekilliğinden 213 milletvekilliğini kazanmasıyla hükümetin güvenoyu alamaması sonucunda 21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977 tarihleri arasında bir aylık süreyle de olsa yeniden iktidara gelmesiyle birlikte en azından resmi makamlar nezdinde durum yeniden modernistlerin lehine işlemeye başlasa da, gelenekçiler kurdukları farklı sivil toplum kuruluşları ve yayınladıkları çok sayıda eserlerle TDK önderliğinde gelişen özleştirme çabalarına meydan okumaya devam edilmiştir. *Tercüman* gazetesinin 19 Aralık 1979'da bu amaçla başlattığı "Yaşayan Türkçemiz" hareketi büyük ses getirmiştir. *Tercüman* yönetimi, "dilini onu yaratan millettten uzaklaştırıldığını, hem geçmişle hem de dış Türklerle olan bağının koparıldığını ve Türk dilinin kelime, gramer ve sentaks yönlerinden çöktürülerek Cumhuriyet dönemi boyunca en zayıf günlerine getirildiğini" gerekçe göstererek, bu hareketi ilan etmiştir.³⁰

V. Demirel Hükümeti yani I. MC Hükümeti'nin Kültür Bakanı Avni Akyol'un 1977 yılına ait konuşmalarında da "milli kültür" kavramı altı çizilen ana unsur olmuştur. Bu çerçevede iktidarın kültür politikasının başlıca amacının; milli kültürü yayıcı ve tanıtıcı çalışmalar yapmak, plan ve programlar hazırlamak olduğu belirterek bu temel doğrultusunda kültürel alanda yapılacakların gerekçelerini sıralayan Akyol, 1977 yılını "milli kültür seferberliğinde yeni bir hamle yılı" olarak ilan etmiştir.³¹

Dört sağ partinin birleşerek MC Hükümeti'ni kurması ile politika alanında başlayan bu hareketin politikadan sonra yeni boyutlar kazandığı başka bir alanda *Sanat Âleminde Milliyetçi Cephe*'nin ortaya çıkması olmuştur. Sol'un karşısındaki bir takım sahne ve sinema sanatçıları MC'nin fikirleri etrafında toplanma kararı almışlardır. *Tercüman* gazetesine göre, yıkıcı, bölücü fikirleri yayma gayretinde olanlara kesinlikle iş vermeyeceklerini belirten gazinocular da bu hareketi desteklemişlerdir. Böylece Türk Sanat Âlemi'nin büyük bir çoğunluğunu etrafında toplayan bu hareket kısa sürede güçlenmiştir.³² Yine milliyetçi sanatçıların kurduğu Film Sanayii ve Tüm Sanatçıları Güçlendirme Vakfı olarak kurulan FİLM-SAN Başkanı Hülya Koçyiğit; "*Vakfımız Komünizm'in karşısında olup sanat âleminizin bütün mensuplarına açıktır. Yurdumuzun geleceği milliyetçi bir görüşün etrafında toplanmakla çok yakından ilgilidir*" açıklamasını yapması iktidar ve sanat ilişkisinin boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Ayrıca 10 bin liralık tutarla vakfa ilk bağış yapan Emel Sayın da "*Türk Sanat âleminde bugüne kadar sosyal haklardan yoksun emekçi kardeşlerimizi huzura kavuşturmak için bir güç birliği yapılmamıştı. Milliyetçi tüm sanatçı arkadaşlarımızı bu çatı altında birleşmiş bir şekilde görmeyi arzu ederim. Bu bağış benim için bir başlangıçtır. Bütün sanatçı arkadaşlar vakfa yardım etmelidir.*"³³ diyerek sanat âlemindeki MC oluşumuna destek vermiştir.

Bu şekilde sanat ve kültürel alanlardaki bu tarz gelişmeler, "İbret Sahnesi", "Elif Sahnesi" ve "Hilal Sahnesi" gibi milliyetçi sahne toplulukların milletin ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir zaruretten dolayı ortaya çıkması şeklinde değerlendirilmiştir.³⁴ Başbakan Demirel de *Tercüman* gazetesinin kendisi ile yapmış olduğu bir mülakatta sanat camiasında ortaya çıkan milliyetçi oluşuma desteğini şu şekilde ifade etmiştir:

"Son 15 yıldır Türkiye'de sol'un sızması tedirginlik yaratıyor. 'Sol'un ne yapmak istediği de belli değildir. Solcuyuz diyenlerin 'Solu' savunduklarını da sanmıyorum. Çünkü millet önüne bir şey koyamamışlardır. Ancak san'atta da bölücü ve yıkıcı faaliyette olanlarla mücadele edilmelidir ve edilmektedir de, 'Sol' sanat âlemin de de karşısında milliyetçi sanatçıları bulmuştur. Bu mücadeleyi onlar sürdürmektedirler ve sürdüreceklerdir."³⁵

Milliyetçi istikamette gerçekleştirilen ilk FİLM-SAN balosuna bazı sanatçıların katılmaması, diğer alanlarda olduğu gibi sanat camiasının da ideolojik bir rekabet haline getirilmek istendiğini, birçok starın piyasasını kaybetmemek için bu propagandaya boyun eğmek zorunda kaldığı, böylece fikirlerdeki kutuplaşma ve bölünmenin, toplumda sanat ve sanatçı camiasına kadar nüfuz etmesi şeklinde

²⁹ Ahmet Kabaklı, "Ders Kitapları", *Tercüman*, 12.10.1976, s. 2.

³⁰ "Yaşayan Türkçemiz" *Tercüman* Yayınları, İstanbul, 1981, s. 5-6'dan aktaran: Bingöl, *a.g.m.*, s. 46-47.

³¹ Avni Akyol, *Kültür ve Sanat Üzerine (Demeçler, Konuşmalar, Açıklamalar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977, s. 9-12'den aktaran: Arat, *a.g.e.*, s. 45.

³² Mustafa Şenyücel, "Sanat Âleminde Milliyetçi Cephe", *Tercüman*, 27.4.1975, s. 9.

³³ *Tercüman*, 20.5.1975, s. 11.

³⁴ Mustafa Yazgan, "Milliyetçi Tiyatrolar Hakkında", *Milli Gazete*, 14.5.1975, s. 2.

³⁵ *Tercüman*, 13.7.1975, s. 3.

değerlendirilmiştir.³⁶ Sinema ve sanat dünyasında ortaya çıkan bu gelişmeler, MC'ye muhalif "Sol Cephe" taraftarı çevreler tarafından; MC Hükümeti'nin her alanda uygulamaya çalıştığı cepheleşme politikasının bir ürünü olarak Yeşilçam kesiminde de bu amaca uygun arayış içerisinde olanların bulunduğu, cephe politikasının uygulanması için atılımların, karşılık bulduğu ve bu şekilde sinema kesiminin de iki kampa ayrıldığı iddia edilmiştir.³⁷ Ayrıca radyonun türkü repertuarındaki 1500 türkünün kaldırılmasının gerekçesinin şarkılarda ve türkülerde komünizm arama hastalığı olarak nitelendirilmesi³⁸ iktidarın siyasal ve ideolojik gelişmelerden etkisiyle kültürel ve sanat alanlarındaki politikalarını ortaya koymaktadır.

Türk sinemasının içinde bulunduğu bunalımın en önemli unsurlarından birinin sansür kurumu ve kurulu aracılığı ile iktidar kanadının uyguladığı baskı ve terör olduğunu ve sürdürülen bu baskı ortamının birçok sinema sanatçısını MC yanlısı yaptığını Atilla Dorsay şu şekilde ifade edilmiştir:

"*Milliyetçi Cephe'nin yurt ölçüsünde uyguladığı 'böl ve parçala' siyaseti sinema alanında da küçük çapta bir uygulamasını buldu. Sinema alanının geleneksel belirsizliği, geleneksel bilinçsizliği, geleneksel bireyciliği ve kör çıkar döğüşü ortamı, bu bölünmeyi daha da kolaylaştırdı, daha da belirgin hale getirdi. Böylece, daha birkaç ay öncesine dek 'sol anahtarı' ile uyumlanan tellerden ses veren ünlü yıldızlar, tanınmış yapımcılar, şimdi derece derece azalıp çoğalan teslim olma, bugünü kurtarma kaygısı içine düştüler. Bunların önemli bir bölümü, böyle bir günde ve böyle bir dönemde gösterilmesi gereken direnci ve bilinci gösteremediler. (...) Ama tüm bunların ötesinde, Milliyetçi Cephe'nin sinema alanında sağladığı geçici zafer, sinemanın bilinçli kafa ve kol emekçilerine olduğu kadar, tüm emekçilere de gerçekleri tanıma, devrim doğrul-tusunda ilerleme yolunda ancak yeni ve yararlı derslerin birikimini getirdi. MC'nin geçici zaferi, hiç kuşku olmasın, yarınların fişkıran tohumları için en yararlı gübre işlevi görecektir.*"³⁹

1975 yılında toplum hayatını etkileyen sanat ürünlerinin dışında yoğun bir eleştirel tartışma platformunun kurulmasını önemli bir gelişme olarak nitelendiren Murat Belge'ye göre, özellikle 1975 yılında belirleyici bir gelişme olarak günlük siyasal gazeteler, sanat ve edebiyat alanlarında şimdiye kadar görülen orandan çok daha geniş bir oranda yer verilmeye başlanmıştır. Bunun esas sonuçlarının sonraki yıllarda görüleceğini ifade eden Belge, her alanda olduğu gibi sanat ve edebiyat alanında da tutucu güçlerin baskılarının olduğunu, hala şiirlerin kovuşturmaya uğradığını, dergi ve kitapların toplatıldığını, eğitim kurumlarında baskının olanca şiddeti ile devam ettiğini belirterek tutucu iktidarların demokratik uyanışı engellemek istedikleri yönünde eleştirmiştir. Belge bu eleştirisine karşın ayrıca 1977 yılının sanat ve kültür hayatında, ekonomik büyüme hızına, politik düzeydeki şiddetli kutuplaşmaya paralel olarak, kültür alanında da belirli bir canlılık yaşandığını da belirtmiştir.⁴⁰

I. MC iktidarının ekonomi, iç politika ve dış politika alanlarında olduğu gibi eğitim, kültür, dil ve sanat alanlarında da çeşitli koalisyon içi anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Söz konusu bu anlaşmazlıklar özellikle II. MC iktidarı döneminde daha da belirgin hale gelmiştir. Bu çerçevede II. MC iktidarının koalisyon protokolü, AP grubunda "*Maneviyatçılığı MSP'ye, milliyetçiliği MHP'ye kapırdık. Bize ne kaldı?*" şeklinde eleştirilerek, MSP'nin açıkça görülen etkisinden dolayı protokole "esrar perdesi" geçirilerek "gizli" bir şekilde takdim edildiği yönündeki düşünceler çeşitli rahatsızlıklara neden olmuştur.⁴¹ Bu durum üçlü koalisyonun protokolünün aynı zamanda ideolojik bir nitelik taşıdığı da iddia edilmiştir.⁴²

Hükümet programında "*Yeni nesillere dünya görüşü aşulamakta önemli rol oynayan, bilhassa ahlak, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi derslerin kitapları evlatlarımızın milli inançlarını, manevi değerlerini tahrip edici, değil, bilakis milli ve manevi değerlere bağlılığı temin edici şekilde yeniden yazılacaktır.*"⁴³ denilerek programının belirgin bir özelliği olan "manevi kalkınma"ya ağırlık verilmesi de şu şekilde ifade edilmiştir:

"*Milli, manevi ve tarihi değerlere sahip ve bunlara sadakatla bağlı olmayı mukaddes bir görevin gereği sayıyor, bunlarla övünüyoruz. (...) Milli ahlakın korunmasına ve geliştirilmesine büyük*

³⁶ *Tercüman*, 31.3.1976, s. 7.

³⁷ *Cumhuriyet*, 8.12.1976, s. 1.

³⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 4, Cilt: 17, Bölüm: 68 (27.2.1976), s. 291.

³⁹ *Cumhuriyet*, 3.9.1976, s. 2.

⁴⁰ Murat Belge, "Çatlayan Kabağın İçindekiler", *Milliyet*, 9.1.1976, s. 2.

⁴¹ Affan Gençosman, "Gizli Protokol", *Milli Gazete*, 30.7.1977, s. 2.

⁴² Ali Gevgilili, "Yeni 3'lünün İdeolojisi", *Milliyet*, 26.7.1977, s. 9.

⁴³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm>, (Erişim Tarihi: 20.2.2017)

*önem veriyoruz. Bu sebeple, milli ve manevi değerlere saldıran, mukaddesatı tezyif eden, insanın edep ve hayâ hislerini rencide eden ahlak dışı her türlü yayımlarla ve müstehcen neşriyatla sürekli olarak mücadele edeceğiz. Bu maksatla, mevzuatımızdaki yetersiz olan hükümleri yeniden ele alıp düzenleyeceğiz.*⁴⁴

SONUÇ

Türkiye’de başta dil politikaları olmak üzere sanat, kültür ve eğitim politikaları bu alanların kendi dinamikleri ve devletin rasyonel çıkarları doğrultusunda değil de iktidarların kendi norm ve kimlik algılamalarıyla hareket edilerek gerçekleştirilmek istenmiştir. Kuramsal çerçevede bu durum Kemalist modernistler ile Türkçü ve İslamcı gelenekçilerin farklı zamanlarda ortaya koydukları farklı siyasal davranışların farklı etkileriyle şekillenmiştir.

Bu çerçevede MC iktidarları döneminde eğitim ve kültür alanlarında “millileşme”yeyönelik politikalar MC iktidarının yani koalisyonu oluşturan partilerin misyonuna uygun bir şekilde gelişme göstermiştir. 1975-1977 yılları arasında kurulan I. ve II. MC Hükümetleri döneminde “millî” kavramı, CHP’nin “ulusal” kavramının dışında algılanmış, siyaset ve kültür politikalarına da bir karşıtlık olarak yansıtılmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal hayatında ilk kez resmi olarak cephe ve milliyetçi sıfatına sahip olan MC Hükümetleri’nin dile yönelik “millileşme” politikalarının benzerleri çeşitli kültürel alanlarda yaşanması sonucusanat ve edebiyat alanında da CHP iktidarı dönemlerine göre daha muhafazar bir milli kültürpolitikaları genel çerçevesine bağlı olarak dil ve sanat politikaları ön plana çıkmıştır. MC iktidarı döneminin kültür ve sanat politikaları daha sonraki yıllarda da ağırlıklı olarak gündeme gelen ve hala da tartışılmaya devam eden *Türk-İslam Sentez* düşüncesinin kısmen de olsa uygulamaya konulduğu bir dönem olmuştur. Yine bu dönem, İttihat ve Terakki ile başlayan ve cumhuriyet döneminde hız kazanan Türk Milli Kimliği’nin inşa sürecindeki öz Türkçecilik şeklindeki dil politikalarının yerine “millî kültür” temelli daha muhafazakâr dil politikaları ön plana çıkmıştır.

I. ve II. MC Hükümetleri’ni oluşturan koalisyon ortağı partiler, ekonomi, iç ve dış politika alanlarında olduğu gibi eğitim ve kültür politikalarında da tamamen ayrı amaçların peşinde olmuşlardır. Bu nedenle AP daha ılımlı milliyetçi ve muhafazakâr değerlere, MSP, geleneksel İslami değerlere, MHP, Türkçü değerlere, CGP de Atatürk reformlarına ve laikliğe önem veren bir eğitim ve kültür anlayışını savunmuşlardır. Böylece MC’ler iktidarını oluşturan partilerin çeşitli koalisyon içi anlaşmazlıklara rağmen dil ve sanat politikalarının şekillenmesinde millileşmeve anti-komünizm ekseninde birleşilen ortak payda en etkili faktör olmuştur.

KAYNAKÇA

- Arat P., G. (2007). *1970-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belge, M. “Çatlayan Kabağın İçindekiler”, *Milliyet*, 9.01.1976.
- Bingöl, Y. (2004). Kimlik Tartışmaları ışığında Türk Dil Politikası, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-1, Cilt: LIX/I, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/450/5066.pdf>
- Cumhuriyet*, 8.4.1975; 3.9.1976; 8.12.1976.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 11, Birleşim: 48 (10.4.1975).
- Demirel, S. (Tarihsiz), *Milliyetçiler Birleşiniz*, Güneş Matbaası.
- Dorsay, A. (1976). “TRT’deki Sağ Deney ve Yabancılaşma Dönemi”, *Cumhuriyet*, 14.6.1976.
- Erdem, A. N (2004). *Siyasetin Yollarında*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Erdoğan, A. “Türk Diline Saldırı”, *Cumhuriyet*, 8.2.1976.
- Eşel, G. (2017). Yusuf Akçura’nın “Üç Tarz-ı Siyaset” Adlı Eserinin Türk Siyasal Hayatına Yansımaları: Milliyetçi Hareket Partisi Örneği, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 58, Summer II, s.421-435.
- Gençosman, A. “Gizli Protokol”, *Milli Gazete*, 30.7.1977.
- Gümüştekin, U. (1976). *Ufuk ve Çizgi (Olaylar, Seçimler Buhranlar)*, İstanbul: Divan Matbaacılık.
- Gevgılı, A. “Yeni 3’lünün İdeolojisi”, *Milliyet*, 26.7.1977.
- Hergün*, 24.5.1975; 13.7.1975; 20.1.1977.

⁴⁴A.g.k.

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP39.htm>, (Erişim: 20.2.2017)

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm>, (Erişim: 20.2.2017)

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm>, (Erişim: 20.2.2017)

Kabaklı, A. “Protokol’e Bir Bakış”, *Tercüman*, 4.4.1975.

-----, “Ders Kitapları”, *Tercüman*, 12.10.1976.

Kaplan, İ. (199). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 11, Bölüm: 61 (6.4.1975); Cilt: 17, Birleşim: 68 (27.2.1976); Cilt: 17, Bölüm: 68 (27.2.1976).

Şenyücel, M. “Sanat Âleminde Milliyetçi Cephe”, *Tercüman*, 27.4.1975.

Tercüman, 20.5.1975; 13.7.1975; 31.3.1976.

Timurtaş, F. K. “Hükümet ve Milli Eğitim İşleri”, *Tercüman*, 20.5.1975.

-----, “Hükümet Programı ve Milli Kültür”, *Tercüman*, 14.5.1975.

Turan, Ş. (2011). *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, 5. Kitap, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Yazgan, M. “Milliyetçi Tiyatrolar Hakkında”, *Milli Gazete*, 14.5.1975.
